

ΒΛΑΣΗΣ ΑΓΤΖΙΔΗΣ

ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΙΣΛΑΜ

Η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
ΜΕ ΤΟΝ ΑΡΑΒΟ-ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΚΟΣΜΟ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΒΛΑΣΗΣ ΑΓΤΖΙΔΗΣ

ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΙΣΛΑΜ

Η συνάντηση του ελληνισμού
με τον αραβο-μουσουλμανικό κόσμο

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993, όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Θεωρητικές Επιστήμες / Ιστορία
Βλάσης Αγκτζίδης, *Εμείς και το Ισλάμ: Η συνάντηση του ελληνισμού
με τον αραβο-μουσουλμανικό κόσμο*
Διόρθωση: Χρίστος Κυθρεώτης
Σελιδοποίηση: Γιώργος Χατζησπύρος
Φιλμ, μοντάζ: Μαρία Ποινιού-Ρένεση
Copyright© Β. Αγκτζίδης & Σ. Πατάκης Α.Ε.Ε.Δ.Ε.
(Εκδόσεις Πατάκη), 2017
Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη,
Αθήνα, Δεκέμβριος 2017
Κ.Ε.Τ. Β403 Κ.Ε.Π. 998/17
ISBN 978-960-16-7742-2

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΒΟΡΕΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ: ΚΟΥΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ),
570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Τ.Θ. 1213, ΤΗΛ.: 23 10.70.63.54, 23 10.70.67.15, ΦΑΞ: 23 10.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Στην Αναστασία Ζαχαριάδου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	13
Η επιστροφή του Ισλάμ	29
Ο ιστορικός κύκλος	31
Ισλαμιστές και Ισλάμ.	39
Δύση, μυστικές υπηρεσίες και Ισλαμισμός	43
Ισλαμοποίηση του ριζοσπαστισμού;	50
Ποιοι «Εμείς»;	55
Η εμφάνιση του νέου ελληνισμού.	55
Από την εθνική στη θρησκευτική σημασία	64
Η βυζαντινή ταυτότητα	70
Η σύγκρουση με τη Δύση.	73
Η ανάδυση της ελληνικής ταυτότητας	76
Ο Βησσαρίων συναντά τον Hobsbawm	81
Η «ελληνικότητα» πριν την Άλωση	88
Ρωμιοί, Γραικοί ή Έλληνες;	91
Rum milleti και ελληνισμός	94
Από το γένος στο έθνος	97
Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός	103
Οι εξ Ελλήνων μουσουλμάνοι	109
Ποιος θεωρείται «Έλληνας» στο ελεύθερο κράτος	115
Η εμφάνιση του Ισλάμ	120
Οι Άραβες πριν το Ισλάμ	120

Χριστιανοί και Εβραίοι στην Αραβία	125
Αλλάχ, Μωάμεθ και αραβική ενοποίηση	134
Ούμα: μια νέα αραβική φυλή.	145
Το θεωρητικό υπόβαθρο: Κοράνι και χαντίθ	154
Οι κώδικες της λατρείας	159
Το τζιχάντ.	163
Η στρατηγική αντίληψη του Μωάμεθ.	165
Παράδεισος και Κόλαση στο Κοράνι	170
Η αποστασία.	175
Το Κοράνι για τις γυναίκες	179
Το Ισλάμ για τις θρησκευτικές μειονότητες	187
Διαφορές και ομοιότητες Ισλάμ και Χριστιανισμού	192
Μετά τον Μωάμεθ. Η συνάντηση με τη Δύση	197
Οι χαλίφες.	197
Οι κατακτήσεις	203
Οι Ουμαγιάδες	212
Οι Αβασίδες.	218
Οι Φατιμίδες	223
Ο μουσουλμανικός πολιτισμός.	230
Το Εμιράτο της Κρήτης.	243
Έλληνες και Άραβες: Μια διαδραστική συνάντηση	253
Η εικόνα των Βυζαντινών στους Άραβες	253
Η συνάντηση του Ισλάμ με την ελληνική γραμματεία	257
Οι Άραβες, οι Έλληνες και η Ευρώπη	269
Ελληνο-ισλαμικοί διάλογοι	277
Σταυροφορίες εναντίον τζιχάντ	283
Τα κίνητρα	283
Βυζάντιο: Μεταξύ Ισλάμ και Φράγκων	295

Το τέλος του αραβικού Ισλάμ	300
Η άνοδος των Περσών	300
Η εμφάνιση των Τούρκων	302
Επίλογος	311
Βιβλιογραφία	321
Ευρετήριο	339

Το τέλος του αραβικού Ισλάμ

Η άνοδος των Περσών

Η πρώτη πράξη της υποχώρησης των Αράβων από την ηγεσία του ισλαμικού χώρου θα γίνει με την άνοδο των Αβασιδών στην εξουσία. Οι εξισλαμισμένοι Πέρσες και οι άλλοι μη αραβικοί μουσουλμανικοί λαοί θα αποκτήσουν για πρώτη φορά ίσα δικαιώματα. Διαθέτοντας πολιτισμική υπεροχή, θα διαμορφώσουν συνθήκες περιθωριοποίησης των Αράβων, οι οποίες όμως δεν θα ολοκληρωθούν λόγω της επιλογής της νέας δυναστείας να στηριχθεί στους σουνίτες και να απορρίψει τον Σιισμό. Παράλληλα, οι ηττημένοι Ουμαγιάδες θα διαφύγουν στην Αλ Ανταλούς, στην αραβοκρατούμενη Ισπανία. Η δυναστεία των Αβασιδών άρχισε να παρακμάζει μετά τον Χαρούν αλ Ρασίντ (786-809). Ήδη στα τελευταία χρόνια της βασιλείας του αυτονομήθηκαν οι βερβερικής καταγωγής καριτζίτες, οι οποίοι ίδρυσαν ανεξάρτητο κράτος στη βόρεια

Αφρική. Στη συνέχεια, διάφορες δυναστείες άρχισαν να υποκαθιστούν τους Αβασίδες σε διάφορα μέρη του Χαλιφάτου. Οι Ιντρισίδες στο Μαγκρέμπ και οι Αγλαβίδες στην Ιφρικίγια (Αφρική) έγιναν εντελώς ανεξάρτητοι. Η Ιφρικίγια περιλάμβανε τη σημερινή δυτική Λιβύη, την Τυνησία και την ανατολική Αλγερία και είχε ως πρωτεύουσα την πόλη Καϊρουάν στην κεντρική Τυνησία. Οι Αγλαβίδες κατέκτησαν τη Σικελία το 902, νικώντας τους Βυζαντινούς. Στη συνέχεια ανέλαβαν την ηγεσία της Ιφρικίγια οι Φατιμίδες, μετά οι Ζιρίδες και οι Χαφσίδες. Η Σικελία ως ισλαμικό κράτος αυτονομήθηκε το 909. Έγινε εντελώς ανεξάρτητη το 948, για να κατακτηθεί τελικά από τους Νορμανδούς το 1091.

Παρόμοια, στην περιοχή της Αιγύπτου αυτονομήθηκαν οι Τολουνίδες και οι Ιχσιδίδες. Στις αρχές του 10ου αιώνα οι Αβασίδες απώλεσαν τον έλεγχο του σημερινού Ιράκ. Ο μεγάλος ανταγωνισμός προς τους Αβασίδες εκφράστηκε με τη δυναστεία των Φατιμιδών της Αιγύπτου, οι οποίοι ήταν σίτες και διεκδικούσαν για τον εαυτό τους τον τίτλο του χαλίφη.

Η σύγκρουση αυτή έληξε με την ήττα των Φατιμιδών στο δεύτερο μισό του 12ου αιώνα, όταν η νέα δύναμη των Σελτζούκων Τούρκων θα αρχίσει να επικρατεί. Ο 11ος αιώνας θα είναι αιώνας μεγάλης κρίσης για την Ισλαμική Αυτοκρατορία. Στην Ευρώπη η μουσουλμανική κυριαρχία θα αρχίσει να συρρικνώνεται, τόσο στην Ισπανία, όσο και στη Σικελία. Οι Βυζαντινοί είχαν εκδιώξει τους Άραβες από την Κρήτη. Στην Αφρική οι Βέρβεροι αυτονομήθηκαν και δημιούργησαν μια Βερβερική Αυτοκρατορία

μεταξύ Σενεγάλης, Νιγηρίας και Νότιου Μαρόκου. Οι Τούρκοι, που είχαν πρωτοέρθει στην περιοχή ως σκλάβοι των Αράβων, και των οποίων τα παιδιά εκπαιδεύονταν και χρησιμοποιούνταν στρατιωτικά με το όνομα Μαμελούκοι, απέκτησαν μεγάλη ισχύ. Οι χαλίφες βασίζονταν σε μεγάλο βαθμό στα τουρκικά στρατεύματα και στους διοικητές τους, πολύ περισσότερο απ' ό,τι σε Άραβες ή Πέρσες. Παράλληλα, οι Πέρσες άρχισαν να δημιουργούν δικές τους, ανεξάρτητες δυναστείες.⁴⁶³

Οι Αβασίδες θα χάσουν τον θρόνο τους το 1058 από τους Σελτζούκους Τούρκους. Για να ανατραπούν και αυτοί το 1258 από τους Μογγόλους, όταν ο εγγονός του Τζένγκις Χαν θα καταστρέψει τη Βαγδάτη. Τότε ουσιαστικά θα γραφτεί το τέλος του Χαλιφάτου που είχαν δημιουργήσει οι Αβασίδες. Οι Μογγόλοι εξισλαμίστηκαν περί το 1300 μ.Χ. Η προέλασή τους θα σταματήσει προ της Αιγύπτου, που κατείχαν —έως το 1517, όταν θα κατακτηθεί από τους Οθωμανούς— οι Μαμελούκοι Τούρκοι. Η περιοχή που βίωσε τις μεγάλες συνέπειες των μογγολικών κατακτήσεων ήταν η Μεσοποταμία, το Ιράκ, τα μεγάλα κέντρα του οποίου θα πέσουν στην αφάνεια για τους επόμενους αιώνες.

Η εμφάνιση των Τούρκων

Η μεγάλη τομή στην ιστορία του Ισλάμ θα γίνει με την εμφάνιση και τον εξισλαμισμό των τουρκικών ομάδων. Όπως αναφέρθηκε, οι πρώτοι Τούρκοι ήρθαν στο Χαλι-

463. Bernard Lewis, ό.π., σελ. 121, 158.

φάτο ως σκλάβοι των Αράβων αλλά και πολεμιστές. Όμως η μαζική είσοδος των τουρκικών ομάδων στον ισλαμικό κόσμο θα συμβεί τον 10ο αιώνα. Περίπου γύρω στο 970 μ.Χ. οι Σελτζούκοι, που ανήκαν στον ογούζικό κλάδο, θα εισβάλουν και θα αποδεχτούν γρήγορα το σουνιτικό Ισλάμ. Ήδη από τον 9ο αιώνα στα βυζαντινο-μουσουλμανικά σύνορα είχαν διαμορφωθεί πολεμικές φυλές Τούρκων Ογούζων, οι οποίες είχαν αναλάβει τον Ιερό Πόλεμο και είχαν δημιουργήσει ένα κίνημα Ιερών Πολεμιστών (γαζήδων), με στόχο να πολεμήσουν «τους άπιστους και τους αιρετικούς». Και με κύριο βέβαια στόχο την εξεύρεση λείας.⁴⁶⁴

Η εμφάνιση των Τούρκων στο προσκήνιο της Εγγύς Ανατολής έφερε δραματικές αλλαγές στις μέχρι τότε εδραιωμένες σχέσεις και ισορροπίες. Ο παραδοσιακός άξονας αντιπαράθεσης Βυζαντινών-Ισλάμ, που βρισκόταν στην κατεύθυνση βορράς-νότος, θα αντικατασταθεί από τον νέο, που είχε την κατεύθυνση δύση-ανατολή. Οι Τούρκοι θα αντικαταστήσουν τους Άραβες στη σχέση τους με τους Βυζαντινούς και θα αποτελέσουν τον νέο θανάσιμο κίνδυνο. Από το δεύτερο μισό του 11ου αιώνα, οι Τουρκομάνοι εισβολείς θα κυριαρχήσουν στη Συρία, θα εκδιώξουν τους Φατιμίδες και θα επιχειρήσουν να ανατρέψουν την κυριαρχία τους και στην ίδια την Αίγυπτο.⁴⁶⁵

Το πρώτο σελτζουκικό κράτος δημιουργήθηκε στα

464. Paul Wittek, *ό.π.*, σελ. 36.

465. Marco Miotto, *ό.π.*, σελ. 53, 249-257.

εδάφη της Περσίας. Από τότε άρχισε ένας πολιτιστικός εκπερσισμός των Τούρκων. Η φυλετική υποτίμησή τους θα συμβεί για πρώτη φορά όταν η τουρκική δυναστεία των Καραχανιδών θα αποβάλει το τουρκικό ένδυμα για να ενδυθεί το περσικό. Έτσι, ο όρος «Τούρκος» βαθμιαία θα πάψει να έχει φυλετικό περιεχόμενο και θα αρχίσει να σημαίνει για τους χριστιανούς της Μικράς Ασίας και των Βαλκανίων αποκλειστικά τον μουσουλμάνο, εφόσον μέσω των Τούρκων ήρθαν σε επαφή με τον κόσμο του Ισλάμ. Δεν είναι όμως σπάνιο να αποκαλούνται οι μουσουλμάνοι την ίδια εποχή «Πέρσες», αλλά και με το παλαιότερο «Σαρακηνοί».

Το 1055 ο ηγέτης τους κατέλαβε τη Βαγδάτη, η οποία έως τότε ήταν υπό σιιτική κυριαρχία. Σε λίγα χρόνια κατέλαβαν τη Συρία και την Παλαιστίνη και άρχισαν τις επιδρομές στα βυζαντινά εδάφη. Οι πρώτες περιοχές που υπέστησαν τις εισβολές ανήκαν στην Αρμενία. Η πρώτη πόλη που καταλήφθηκε και καταστράφηκε ήταν η πλούσια αλλά ανοχύρωτη Σεβάστεια του νοτιοδυτικού Πόντου. Το κύριο χαρακτηριστικό της πόλης ήταν η ονομαστή εκκλησία των Τεσσαράκοντα Μαρτύρων. Σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο Πορφυρογέννητο, στη Σεβάστεια επιτέθηκε ξαφνικά ο εμίρης Σαμούχ το 1059. Αρχικά οι Τούρκοι δίστασαν να επιτεθούν, γιατί θεώρησαν ότι οι πολυάριθμοι τρούλοι των εκκλησιών της πόλης ήταν σκηνές στρατού. Γρήγορα όμως κατάλαβαν ότι η πόλη ήταν ανυπεράσπιστη. Δεν υπήρχαν ούτε τείχη, ούτε στρατός. Οι επιδρομείς έμειναν στην πόλη οκτώ ημέρες. Έσφαξαν χωρίς έλεος πολ-

λους κατοίκους της και έφυγαν αφού την κατέστρεψαν τελείως, παίρνοντας μαζί τους πολλούς αιχμαλώτους και λάφυρα.⁴⁶⁶ Εκτός από τη Σεβάστεια, οι Τούρκοι είχαν καταλάβει και λεηλατήσει πριν τη μάχη του Μαντζικέρτ και άλλες πόλεις της Μικράς Ασίας, όπως την Καισάρεια και το Ικόνιο.⁴⁶⁷

Η Άννα Κομνηνή αναφέρει τους Τούρκους ως «σατράπες», οι οποίοι «ληηλατούσαν τα πάντα», καθώς επέφεραν τη «ληηλασία και τέλεια καταστροφή των πόλεων και των παράλιων περιοχών». Το πώς κατέστρεφαν τις πόλεις οι Τούρκοι φαίνεται από την παρακάτω περιγραφή του Μιχαήλ Σύρου για την καταστροφή της Έδεσσας (Ούρφα) λίγο μετά από το 1145: «Η Έδεσσα μετατράπηκε σε έρημο. Το θέαμα ήταν σπαρακτικό: καλυμμένη από μαύρο πέπλο, μεθυσμένη από αίμα, μολυσμένη με τα πτώματα των ίδιων των γιων και θυγατέρων της! Τεράστιες νυχτερίδες και άγρια ζώα έτρεχαν και έμπαιναν στην πόλη το βράδυ για να κατασπαράξουν τα σώματα των σφαγιασμένων. Η πόλη έγινε άντρο των τσακαλιών. Κανείς δεν έμπαινε εκεί, εκτός από αυτούς που έσκαβαν για να βρουν θησαυρούς [...] Αυτά τα είδαμε με τα μάτια μας».⁴⁶⁸

Κατά τα τέλη του 11ου αιώνα η αυτοκρατορία των

466. Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, *De adm. Imp.*, 216-217, αναφ. Σπ. Βρυώνης, ό.π., σελ. 86.

467. Paul Wittek, ό.π., σελ. 37.

468. Σπ. Βρυώνης, *Η παρακμή του μεσαιωνικού ελληνισμού στη Μικρά Ασία και η διαδικασία του εξισλαμισμού, 11ος-15ος αιώνας*, μετ. Κ. Γαλαταριώτου, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1996, σελ. 142.

Σελτζούκων θα αρχίσει να παρακμάζει. Με τη νίκη τους κατά των Βυζαντινών στο Μαντζικέρτ (1071), και έναν αιώνα αργότερα στο Μυριοκέφαλο (1176), κοντά στη Λαοδίκεια, μετέτρεψαν τη Μικρά Ασία σε χώρο εισβολής, κυριαρχίας και δημιουργίας πολλών τουρκοκικών εμιράτων. Ως αποτέλεσμα αυτής της νέας κατάστασης άρχισε και η μεταστροφή μέρους των Ελλήνων στο Ισλάμ. Από τον 14ο αιώνα συναντώνται Έλληνες στους χώρους της νέας θρησκείας. Ο περιηγητής Ιμπντί Μπατούτα γράφει ότι συνάντησε στον ποταμό Κούμα, κοντά στην πόλη Ματζάρ, το αναχωρητήριο του μουσουλμανικού τάγματος Αχμεδιέ, στο οποίο, όπως γράφει, «διεδίουν σε κοινή ζωή Δερβίσες, Άραβες, Πέρσες, Τούρκοι και Έλληνες».⁴⁶⁹ Ο δημιουργός του Σουφισμού, ο Τζελαλεντίν Ρουμί, χρησιμοποιούσε σε ποιήματά του ελληνικές λέξεις για να εκφράσει ιδέες και συναισθήματα. Δημιούργησε τον «τεκέ του Πλάτωνα» στο χριστιανικό μοναστήρι του Αγίου Χαρίτωνα, που κατέλαβε και μετέτρεψε σε έδρα των δραστηριοτήτων του.⁴⁷⁰ Τα μελωδικά κείμενα των δερβίσηδων αποτελούσαν προσαρμογή των βυζαντινών μελωδιών στις νέες ανάγκες.

Οι μουσουλμάνοι ιεραπόστολοι χρησιμοποιούσαν κάθε μέσο για να διευρύνουν την επιρροή τους στους χρι-

469. Βλαδίμηρος Μιρμίρογλου, *Οι Δερβίσσαι*, εκδ. Εκάτη, Αθήνα, 2001, σελ.15.

470. Τάκης Σαλκιτζόγλου, «Η μονή του Αγίου Χαρίτωνος στη Σύλλη του Ικονίου», περ. *Δελτίο Κ.Μ.Ε.*, τόμ. 16, 2009, σελ. 119-164.

στιανούς και να ενισχύσουν τις τάσεις εξισλαμισμού. Τέτοιο ακριβώς τεχνικό μέσο υπήρξαν και οι τελετουργίες των δερβίσηδων του περσικής καταγωγής Τζελαλεντίν Ρουμί. Ο Ρουμί στόχευε να δημιουργήσει ένα «ευχάριστο» θρησκευτικό δόγμα για να προσελκύσει τους Έλληνες, τους οποίους απωθούσε η άχρωμη ισλαμική τελετουργία. Ένας Τούρκος συγγραφέας γράφει: «Οι Ρωμιοί ήταν ανυποψίαστοι από το θείο έρωτα και από τη μύχια ηδονή [σ.τ.σ.: του Ισλάμ]. Ο Μεβλανά, όταν διαπίστωσε πως δεν κατευθύνονταν προς τον ορθό δρόμο στερούμενοι τα θεία μυστικά, επέλεξε την ποίηση και την όρχηση, με τη δικαιολογία ότι οι Ρωμιοί είναι επιρρεπείς στις ευχαριστήσεις και αρέσκονται στα γλυκόλογα. Για παράδειγμα, όταν αρρωστήσει ένα παιδί και δεν δέχεται το φάρμακο που του δίνει ο γιατρός, αλλά ζητεί γλυκό, ο καλός γιατρός βάζει το φάρμακο στο γλυκό και έτσι του το δίνει».⁴⁷¹

Την ίδια πάνω κάτω εποχή απαξιώνονται οι Τούρκοι ως καταστροφείς και απολίτιστοι. Φαίνεται ότι οι μουσουλμάνοι διανοούμενοι, που προέρχονται από εξισλαμισμένες εθνικές ομάδες, αρχίζουν να αναπτύσσουν μια απέχθεια προς τους εθνικά Τούρκους. Ο Μεβλανά Τζελαλεντίν Ρουμί, σύμφωνα με τον Εφλακί (1291-1360), έγραφε: «Για την οικοδόμηση πρέπει να προσλαμβάνονται Ρωμιοί εργάτες και για την κατεδάφιση το αντίθετο, δηλαδή Τούρκοι. Γιατί η δόμηση του κόσμου είναι ιδιότητα των Ρωμιών, ενώ η καταστροφή και το γκρέμι-

471. Avciglu, 1982, αναφ. Νεοκλής Σαρρής, ό.π., σελ. 88.

σμα έχει ανατεθεί στους Τούρκους. Όταν ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο έδωσε ψυχή σε ανυποψίαστους άπιστους [...] Εκείνοι ύψωσαν πάνω στους λόφους μαρμάρινες κορφές, πολλές πόλεις και φρούρια [...] Αλλά ο Θεός έτσι τα οργάνωσε ώστε με το χρόνο αυτές οι οικοδομές να γκρεμιστούν. Τότε ο Θεός δημιούργησε τους Τούρκους, προκειμένου, δίχως να αισθάνονται σεβασμό και λύπη, να γκρεμίσουν τις οικοδομές που βλέπουν. Οι Τούρκοι γκρέμισαν και ακόμα γκρεμίζουν. Αυτό θα κάνουν μέχρι τη συντέλεια του κόσμου».⁴⁷²

Για αυτή την τρομακτική αλλαγή στο πολιτικό και πολιτιστικό τοπίο της Μικράς Ασίας, ο Αλέξιος Μακρεβολίτης γράφει: «Δεν δοθήκαμε στους γιους και στις κόρες της Άγαρ σαν πρόβατα για σφαγή; Δεν εισέβαλαν και κατέστρεψαν ολόκληρη τη χώρα μας; Δεν κατοικούν στις περίφημες και ένδοξες πόλεις μας, δεν μεταχειρίζονται σαν δούλους τους κατοίκους που στο παρελθόν ήταν εξευγενισμένοι και ευτυχισμένοι; Δεν σκορπιστήκαμε σ' όλο τον κόσμο ως αιχμάλωτοι; Μετά από αναρίθμητες σφαγές, δεν είναι η γη σπαρμένη με τα οστά μας; Δεν έριξαν τα σώματά μας στα όρνεα του ουρανού και στα θηρία της γης για να τα φάνε; Δεν πάει πολύς καιρός που όσοι επιβίωσαν έπεσαν σε σύγχυση και απόγνωση και καταστράφηκαν. Δεν είναι για όλους αυτούς τους λόγους που καταστράφηκαν και ερημώθηκαν από τους κατοίκους τους οι πόλεις μας και η ύπαιθρος;».⁴⁷³

472. Νεοκλής Σαρρής, ό.π., σελ. 47-48.

473. Σπύρος Βρυώνης, ό.π., σελ. 559.

Στις νότιες περιοχές του ισλαμικού Χαλιφάτου αναδύθηκε μια νέα δύναμη, αυτή των Μαμελούκων Τούρκων. Αυτοί προέρχονταν από τους σκλάβους των Αράβων και τους μισθοφόρους. Στα μέσα του 13ου αιώνα ίδρυσαν στην Αίγυπτο το σουλτανάτο των Μαμελούκων. Το σουλτανάτο αυτό συμπεριέλαβε επίσης τα εδάφη της Συρίας και της Παλαιστίνης. Για να νομιμοποιήσουν την κυριαρχία τους στο Χαλιφάτο ανακήρυξαν ως χαλίφη έναν απόγονο των Αβασιδών, στερώντας τον όμως από κάθε εξουσία. Στις τάξεις των Μαμελούκων συμπεριλήφθηκαν Μογγόλοι, Κιρκάσιοι, Έλληνες και Κούρδοι. Η γλώσσα των ηγετικών ομάδων δεν ήταν πλέον τα αραβικά, αλλά τα τουρκικά και τα κιρκασιανά.⁴⁷⁴ Στις ανατολικές περιοχές του ισλαμικού κόσμου, οι Μαμελούκοι Τούρκοι ίδρυσαν στο Δελχί σουλτανάτο (1206-1526). Στη συνέχεια η βόρεια Ινδία θα περάσει στην κυριαρχία των Μογγόλων Μουγγάλ. Η διάδοση του Ισλάμ θα συνεχιστεί μέσω των εμπορικών δρόμων της ανατολής και του νότου. Έτσι θα εξισλαμιστούν οι περιοχές της Ινδονησίας, της Μαλαισίας και των υποσαχάρων περιοχών.⁴⁷⁵

Από το 14ο αιώνα έως το 1918 η κύρια δύναμη του Ισλάμ θα είναι η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο Βατικιώτης αναφέρει το τι συνέβη κατά την εποχή της μακράς διάρκειας κυριαρχίας των Οθωμανών επί του συνόλου του μουσουλμανικού κόσμου: «Η οθωμανική η-

474. Bernard Lewis, *ό.π.*, σελ. 165-169.

475. Mircea Eliade-Ioan Couliano, *ό.π.*, σελ. 178.

γεμονία σε όλον τον ισλαμικό κόσμο οδήγησε στην εξαφάνιση της σκέψεως και σε διανοητική αδράνεια. Την ίδια εποχή που η χριστιανική εκκλησία έχανε με γρήγορο ρυθμό αυτόν το ρόλο, οι μουσουλμάνοι υφίσταντο μια τέλεια οργανωμένη επίσημη θρησκευτική διδασκαλία από μια προνομιούχο κάστα ιεροδιδασκάλων, οι οποίοι συγχρόνως κατέστησαν οι αναγνωρισμένοι ελεγκτές κάθε ισλαμικής σκέψεως και δράσεως». ⁴⁷⁶

Το 1453 η Κωνσταντινούπολη, η πρωτεύουσα του ανατολικού Χριστιανισμού, θα καταληφθεί από τους Οθωμανούς και θα μετατραπεί σε έδρα του ισλαμικού Χαλιφάτου. Κατά την οθωμανική περίοδο, το σύνολο του ελληνικού κόσμου θα βρεθεί υπό ισλαμική κυριαρχία. Αντικείμενο μιας ξεχωριστής πραγμάτευσης, που θα συνεχίζει τη μελέτη αυτή, θα αποτελέσει η περίοδος της οθωμανικής κυριαρχίας, οι σκοτεινοί αιώνες που θα ακολουθήσουν, οι πολύπλοκες κοινωνικές και ιδεολογικές σχέσεις που θα διαμορφωθούν, η ισλαμική μεταμόρφωση μεγάλων τμημάτων του ελληνικού πληθυσμού, η παράλληλη αύξηση της εξουσίας του ελληνικού Οικουμενικού Πατριαρχείου και η ένταξη στο ρωμαϊκό μιλέτι του συνόλου των ορθοδόξων της αυτοκρατορίας.

476. Π.Γ. Βατικιώτης, ό.π., σελ. 96.